

บทที่ 2

เอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ โดยแบ่งเป็นหัวข้อได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษา
2. ความเสมอภาคทางการศึกษา
3. การคาดหวังทางการศึกษา
4. จิตวิทยาการเรียนรู้
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษา

การให้การศึกษาจะเป็นไปตามความต้องการโอกาสทางการศึกษาและการเลือกของบุคคล ในความเป็นจริงยังมีความแตกต่างกันอยู่มาก ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำกัน โอกาสทางการศึกษาเป็นวิถีทางไปสู่ความเสมอภาคของโอกาสในชีวิตของบุคคล เพราะสังคมเปิดโอกาสให้บุคคลประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามแนวทางที่ระบบการศึกษาเตรียมมาให้ การศึกษาจึงเป็นขั้นบันไดที่บุคคลจะป็นขึ้นไปเพื่อโอกาสในชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 2)

โอกาสที่คนส่วนใหญ่ต้องการคือ การมีโอกาสำหรับชีวิตและอนาคตที่ดีขึ้น จากการศึกษาและทำงานซึ่งเสนอห์ จามริก (2526, หน้า 117) ได้ให้ความหมายของโอกาสทางการศึกษาโดยมองที่หน้าที่ และบทบาทที่เอื้ออำนวยต่อโอกาส

สิริพร ลิจิต (2537 หน้า 18) กล่าวว่า โอกาสทางการศึกษา อาจจำแนกได้ 3 ประเด็นคือ

1. โอกาสที่จะได้รับบริการทางการศึกษา
2. โอกาสที่จะได้รับการบริการต่าง ๆ ขณะที่อยู่ในระบบการศึกษา
3. โอกาสที่จะประกอบอาชีพต่าง ๆ ในอนาคตเมื่อออกจากระบบการศึกษาไปแล้ว

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2532 หน้า 69 – 71) เห็นว่าการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นสิทธิอันชอบธรรมของพลเมืองไทยทุกคน จึงทำให้มีการขยายตัวด้านปริมาณอย่างรวดเร็วเพื่อตอบสนองให้คนได้เรียนต่อมากขึ้น ภาระหน้าที่ของโรงเรียน คือต้องมีหลักสูตรอย่างกว้างขวางให้เด็กเลือกเรียนได้ตามความสามารถ ตามความถนัด และตามอัธยาศัยของเขามีโอกาสในการเข้ารับบริการทางการศึกษาทำให้ทราบถึงความเสมอภาคตามสิทธิของมนุษย์ ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่ง ชนิดา รักษ์พลเมือง (2534, หน้า 195) ได้กล่าวถึงความเสมอภาคในการศึกษา (Equality education opportunity) ว่านักเรียนที่มีความสามารถเท่ากันควรมีโอกาสเท่ากัน เด็กควรมีส่วนร่วมในทรัพยากรการศึกษาเท่ากันและกลุ่มที่ดีมีโอกาสทางการศึกษาควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ โดยเด็กจะต้องได้รับข้อมูลที่เพียงพอต่อการเลือกโรงเรียนตลอดจนเลือกที่จะเรียนต่อหรือจะหางานเมื่อไร อย่างไร โอกาสในการเข้ารับการศึกษาจะต้องขจัดความแตกต่างในเรื่องความสามารถทั้งที่เด็กได้รับพันธุกรรมหรือจากสภาพแวดล้อมทางบ้าน รวมทั้งการมีเงินค่าใช้จ่ายสำหรับด้านหนังสือ (Boleman อ้างในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 7) แม้ว่ารัฐจะได้ตรากฎหมายการศึกษาออกมา ว่ารัฐจะต้องจัดการศึกษาให้เปล่าจนถึงชั้น 12 ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัตินักเรียนยังต้องจ่ายเงินเป็นค่าอื่น ๆ อีกมาก และรวมถึงการถูกจำกัดสิทธิในการเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนที่มีชื่อเสียง หากไม่สามารถสอบเข้าได้หรือจับฉลากได้หรือไม่มีเงินจ่ายตามที่สถาบันการศึกษานั้น ๆ เรียกเก็บ

ปัญหาเรื่องโอกาสทางการศึกษามีความเกี่ยวพันกันกับฐานะและอาชีพ และหนทางก้าวหน้าในชีวิตตลอดจนสถานภาพความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ระบบและโครงสร้างการศึกษาไทยมีส่วนสำคัญต่อการสูญเสียโอกาสในชีวิตของเยาวชนส่วนใหญ่ในประเทศ (เสนห์ จามริก, 2522, หน้า 10) มนัส สุวรรณและประหยัด ปานดี (2533, หน้า 6) ได้สรุปปัจจัยที่จำกัดโอกาสทางการศึกษาได้ 2 กลุ่ม คือ

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวได้แก่

1.1 ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว อาชีพของบิดามารดาเป็นตัว

กำหนดรายได้ ซึ่งจะเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาของบุตร จำนวนพี่น้องในครอบครัวและจำนวนพี่น้องที่กำลังศึกษาอยู่ในสถาบันการศึกษาในปัจจุบัน เป็นภาวะทางเศรษฐกิจที่บิดามารดาต้องรับหน้าที่ซึ่งหมายถึงการจำกัดโอกาสให้เหลือน้อยลง รายได้ของบิดามารดาจึงเป็นเครื่องชี้วัดถึงความสามารถในการส่งเสียบุตรเรียนต่อให้สูงขึ้น

1.2 ความพร้อมของนักเรียนได้แก่ ความพร้อมในด้านจิตวิทยา เช่น สมอง ร่างกาย ความปรารถนาและความมานะพยายาม ความพร้อมในด้านสังคม เป็นการอยู่ร่วมกันของบิดามารดา ภาวะการเลี้ยงดู ความรับผิดชอบต่อครอบครัวของเด็กนักเรียน ความห่างไกลของสถานการศึกษา ขาดพาหนะในการเดินทาง ความสะดวกสบายในการเดินทาง ข่าวดสาร การศึกษาและสิ่งกระตุ้นจากภายนอก ในปัจจุบันแต่ละครอบครัวจะมีความพร้อมทางด้านต่าง ๆ แตกต่างกัน โดยเฉพาะครอบครัวที่อยู่ห่างไกลความเจริญยิ่งถูกจำกัดโอกาสทางการศึกษา

2. ความเอื้ออำนวยของโอกาสทางการศึกษา (Opportunity availabilities)

2.1 ปริมาณของโอกาสหรือจำนวนที่นั่ง (Seats) ที่เอื้ออำนวยให้เด็กได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนขยายโอกาสในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

2.2 การกระจายของโอกาส (Opportunity distribution) ได้แก่ ความเสมอภาคระหว่างนักเรียนในชนบท และความเสมอภาคในสาขาวิชาที่นักเรียนปัจจุบันมีโอกาสดำรงที่ที่จะเลือกศึกษาตามที่ต้องการ และมีความถนัด การขยายโอกาสทางการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี

ปัญหาที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางการศึกษา มิใช่เกิดจากฝ่ายรับ คือ ผู้ปกครองของนักเรียนเพียงฝ่ายเดียว แต่เกิดจากฝ่ายให้ คือรัฐ ซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษา ก็มีปัญหในการจัดหาโรงเรียน สภาพของโรงเรียน หลักสูตร การขาดแคลนครูในแต่ละจังหวัด วุฒิการศึกษาของครู และอุปกรณ์ทางการศึกษา (กรมวิชาการ, 2538 หน้า 16) โอกาสทางการศึกษาเป็นวิถีทางที่นำไปสู่ความเสมอภาคของโอกาสในชีวิต คือเรียนเพื่อมุ่งสู่ตลาดแรงงานเป็นหลัก ถ้าไม่ได้ตามเป้าหมายก็คือ ตกงาน จึงนิยมเรียกระบบการศึกษานี้ว่า ระบบแพ้คัดออก พวกเขาถูกกลั่นกรองออกสู่ตลาดแรงงานตามวุฒิการศึกษา ปัญหาการกระจายโอกาสทางการศึกษาและการบริการในการศึกษาที่ไม่ทั่วถึงทั้งคุณภาพและปริมาณ ส่งผลกระทบต่อด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมเป็นมลพิษ ความอุดมสมบูรณ์ลดลงเรื่อย ๆ รวมทั้งการขยายตัวของเมืองที่ปราศจากทิศทาง ก่อให้เกิดปัญหาด้านสาธารณสุขโลก และปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมาอีกด้วย เช่น ปัญหาแรงงาน ปัญหาโสเภณี ปัญหาอาชญากรรม (เพียร์เลตส์ รัตนาวารินทร์, 2539, หน้า 61 และ พสิน แดงจวง, 2541, หน้า 98) อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการไม่เห็นด้วยกับการขยายโอกาสทางการศึกษา ภาคบังคับเป็น 9 ปี 12 ปี เนื่องจากการบังคับให้เด็กไปนั่งเรียนในโรงเรียนมากขึ้น โดยไม่มีการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น คือไม่ทำให้โอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532 หน้า 139 และ อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2540, หน้า 48-49)

โอกาสทางการศึกษาถือว่าเป็นสิทธิอย่างหนึ่งของมนุษย์ทุกคน ในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศ ดังนั้นในการจัดการศึกษารัฐบาลของแต่ละประเทศจึงควรถือเป็นหน้าที่จะต้องให้โอกาสที่เสมอภาคทางการศึกษาแก่พลเมืองทุกคน ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 8 ได้กล่าวถึงนโยบายในการพัฒนาการศึกษาดังนี้

1. นโยบายการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล คือ เร่งพัฒนาคุณภาพการศึกษาทุกระดับโดยมุ่งเน้นให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม ปัญญา และมีความสามารถพื้นฐานในการคิดแก้ปัญหาการดำรงชีวิต ปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตได้อย่างเหมาะสม มีทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทักษะวิชาชีพในการประกอบสัมมาอาชีพะตามสภาพการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคมตลาดแรงงาน มีความซื่อสัตย์และตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ของชาติ และมีความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมนานาชาติ มีการพัฒนาค่านิยมที่ถูกต้องทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์

2. นโยบายการกระจายโอกาสทางการศึกษา คือ เร่งกระจายโอกาสทางการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษาอย่างกว้างขวางและเป็นธรรมแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม ตลอดจนการศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษ โดยมีมาตรการดังนี้

2.1 ขยายบริการการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชนบทห่างไกลและในเขตชุมชนแออัดในเมือง สามารถได้รับความรู้ ณ ถิ่นที่อยู่ของตน โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.2 ให้ทุนการศึกษาและเปิดโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจให้มากยิ่งขึ้น โดยจัดบริการการศึกษานอกโรงเรียนให้นอกเหนือจากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน

2.3 ขยายและพัฒนารูปแบบวิธีการ นำการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับความสามารถทางด้านร่างกาย สมอง และจิตใจของผู้เรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่มีความสามารถพิเศษ เช่น ด้านวิทยาศาสตร์และการกีฬา เป็นต้น และกลุ่มที่มีความผิดปกติทางด้านร่างกาย สมอง และจิตใจ

2.4 ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบการรับ การคัดเลือกเข้าศึกษาในระดับ ประเภทการศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา เพื่อกระจายโอกาสเข้ารับการศึกษแก่ผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และกลุ่มชนต่างวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ

3. นโยบายการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ เร่งปรับปรุงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพื่อ
ให้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้ผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาทุกคนได้เข้าเรียนโดยมีมาตร
การ ดังนี้

3.1 ปรับปรุงหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตาม
รูปแบบและวิธีการขยายทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ให้มีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการ
ของท้องถิ่นตลอดจนความแตกต่างระหว่างบุคคลและสนองความต้องการของผู้เรียนมากที่สุด โดย
ให้มีโครงสร้างของหลักสูตร ประกอบด้วย 3 กลุ่มวิชาใหญ่ คือ กลุ่มสมรรถภาพพื้นฐาน กลุ่มวิชา
การ และกลุ่มประสบการณ์อาชีพ โดยกลุ่มสมรรถภาพพื้นฐานนั้นต้องจัดให้เด็กทุกคนได้เรียนและ
ได้รับประสบการณ์จากการเรียนอย่างเดียวกัน ส่วนกลุ่มวิชาการและกลุ่มประสบการณ์อาชีพนั้นจะ
จัดให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ทั้งส่วนมากหรือน้อย แตกต่างกันไประหว่างเด็กที่เรียนในเมือง
กับในชนบท

3.2 เร่งขยายบริการทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ทั้งการศึกษาในระบบ
โรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย จัดให้มีระบบการถ่ายโอน
หน่วยการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์จากการทำงาน การประกอบอาชีพ มาเทียบ
หน่วยการเรียนรู้ได้ และให้มีการถ่ายโอนหน่วยเรียนระหว่างสถานศึกษาในสังกัดเดียวกันและ
ต่างสังกัดและระหว่างการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3.3 จัดให้มีระบบการประชาสัมพันธ์และณรงค์ให้ผู้ปกครองและเด็กเห็นความ
สำคัญและเน้นประโยชน์ของการเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในลักษณะที่เป็นรูปแบบอย่าง
กว้างขวางและจริงจัง

4. นโยบายเครือข่ายการเรียนรู้ คือ เร่งจัดการศึกษาให้มีลักษณะเป็นเครือข่ายของการ
เรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายทั้งรูปและวิธีการให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล
และสังคม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

4.1 จัดการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียนให้สนับสนุนและ
ประสานสัมพันธ์เป็นเครือข่าย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและจัดให้มีระบบ
การเทียบโอนหน่วยการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าออกจากระบบได้ตามความจำเป็นและ
ข้อจำกัดของแต่ละบุคคล

4.2 ประสานความร่วมมือในการจัดการศึกษา การวิจัยและพัฒนา เพื่อยกระดับ
ภูมิปัญญาความสามารถในการแก้ปัญหาของคนในท้องถิ่น โดยมีการประสานความร่วมมือกัน

ระหว่างสถาบันอุดมศึกษาในส่วนกลาง ในส่วนภูมิภาค สถานศึกษาระดับต่าง ๆ องค์การเอกชน และมูลนิธิเพื่อการพัฒนา สถานประกอบการ ชุมชน และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.3 เพื่อส่งเสริมให้บริการความรู้โดยผ่านสื่อมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ และสื่อทางไกล เพื่อกระจายองค์ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ โดยผ่านสื่อมวลชนไปสู่ประชาชนให้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

5. นโยบายการศึกษาเพื่ออาชีพ คือ เร่งจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของ ตลาดแรงงาน ตลอดจนส่งเสริมการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพในทุกระดับและประเภทการศึกษาให้ ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถที่จะเป็นผู้ประกอบการได้ โดยมีมาตรการดังนี้

5.1 เร่งรัดให้หน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการวางแผนการผลิต และพัฒนากำลังคน ทำการศึกษาและทบทวนถึงความต้องการกำลังคนอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อปรับแผนและเร่งการผลิตกำลังคนได้สอดคล้องและตอบสนองต่อการพัฒนาท้องถิ่นและ ประเทศ

5.2 จัดให้มีกลไกสำหรับเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษาและสถานประกอบการ เพื่อการให้ข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาด แรงงานและประสานการจัดการศึกษาและการฝึกอบรมร่วมกัน

5.3 ให้มีการจัดฝึกอบรมระยะสั้น เพื่อยกระดับช่างฝีมือของสถานประกอบการและการฝึกอบรมก่อนทำงาน ตลอดจนการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะการประกอบอาชีพตามความต้องการ ของท้องถิ่นและตลาดแรงงาน

5.4 ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างทักษะการบริหาร การจัดการ และปลูกฝัง นิสัยรักที่จะเป็นผู้ประกอบการ ตลอดจนให้มีการฝึกปฏิบัติเพื่อสามารถออกไปประกอบอาชีพได้

5.5 ให้มีการจัดตั้งกองทุน เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินการจัดฝึกอบรม การวิจัยและการพัฒนา โดยการร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน

5.6 ให้มีการจัดสรรทรัพยากรและประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกันระหว่างภาครัฐ และเอกชน เพื่อผลิตกำลังคนให้เพียงพอและสอดคล้องสนองต่อการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศ

จากแนวคิดเกี่ยวกับโอกาสทางการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น แสดงว่ารัฐให้ความสำคัญเรื่อง การศึกษา มีความห่วงใยประชาชน ซึ่งเป็นทรัพยากรของประเทศ จึงได้กำหนดนโยบายการจัดการ ศึกษาอย่างหลากหลายทั้งประเภท รูปแบบ และวิธีการเรียนรู้ ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ

ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีโอกาสที่จะทำการศึกษาเรียนรู้ได้ตามความต้องการและตามสภาพแวดล้อมของแต่ละคนได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยอาศัยรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการศึกษาที่ได้ตามแนวระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิตหรือระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งจัดเป็นระบบได้ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาในระบบโรงเรียน
2. การศึกษานอกโรงเรียน
3. ระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ
4. ระบบการศึกษาตลอดชีวิต

จากที่กล่าวทั้งหมด ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน ระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการและระบบการศึกษาตลอดชีวิต ถือได้ว่าเป็นโอกาสทางการศึกษาของคนในสังคม เพราะการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นได้ทุกวัน เวลา ทุก ๆ จุดในสังคม ซึ่งคนส่วนใหญ่มองข้ามไปคิดว่าโอกาสในการศึกษาของคนเกิดขึ้นเฉพาะในระบบโรงเรียนเท่านั้น ในความเป็นจริงแล้ว เมื่อเด็กจบการศึกษาระดับประถมศึกษาก็มีทางเลือกหลากหลายที่จะพัฒนาศักยภาพและวิถีชีวิตของตนเองได้ ตามสถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ไม่ได้จำกัดเฉพาะกิจกรรมที่เกิดขึ้นในห้องเรียนหรือภายในระบบโรงเรียน แต่ได้ครอบคลุมไปถึงการฝึกอบรม การเผยแพร่ข่าวสารทางสื่อมวลชน การอบรมเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน การสืบทอดทางวัฒนธรรมของคนในสังคม เป็นต้น

2. ความเสมอภาคทางการศึกษา

การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการศึกษาที่รัฐบาลพยายามจัดให้แก่ประชาชน แต่การจัดการศึกษามีอุปสรรคปัจจัยหลายประการที่ทำให้ ปวงชนได้รับการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมกัน บางคนมีโอกาสได้รับการศึกษาค่อนข้างสูง แต่บางคนไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนเลย สาเหตุของความแตกต่างกันอาจเป็นเพราะลักษณะสภาพการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ระบบการบริการทางการศึกษาของรัฐ ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางการศึกษา หรือที่มักจะเรียกกันว่า ไม่มีความเสมอภาคทางการศึกษา (สวัสดิ์ อินแถลง, 2535, หน้า 14-15)

เกี่ยวกับความหมายของความเสมอภาคทางการศึกษา นั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2534, หน้า 38-39) ได้ให้ความหมายของความเสมอภาคทางการศึกษาว่า หมายถึงความเท่าเทียมในการได้รับการบริการและการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาจากรัฐ

ธารง ชูทัพ (2536) ได้กล่าวถึงความหมายของความเสมอภาคทางการศึกษาว่า ความเสมอภาคทางการศึกษาเป็นผลของการลงทุนทางการศึกษาที่ประชาชนได้รับอย่างเท่าเทียมกัน

ความเสมอภาคทางการศึกษาที่กล่าวมา มักคิดคำนึงในเรื่องของการลงทุนหรือผลของการได้รับการบริการ ซึ่งเป็นไปเชิงเศรษฐกิจ แต่ความเป็นจริงแล้วการศึกษามีอยู่ในทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาอบรมจากพ่อแม่ หรือการศึกษาในโรงเรียนในขณะปัจจุบันรัฐพยายามให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หากไม่คิดในเชิงเศรษฐศาสตร์ ความเสมอภาคทางการศึกษาย่อมมีทั่วไปเพียงแต่ว่ามาตรฐานของความเสมอภาคอาจไม่เท่าเทียมกัน

แนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคทางการศึกษามีพัฒนาการมาตามลำดับ ในระยะแรก ๆ เรามักตีความหมายว่า หมายถึงการที่ทุกคนควรได้รับการศึกษาเท่า ๆ กัน (Egalitarianism) เปรียบเหมือนการแบ่งขนม เด็กทุกคนควรได้รับขนมคนละชิ้นเท่า ๆ กัน แต่เมื่อคำนึงถึงว่า ความจำเป็นและความพร้อมของคนไม่เหมือนกัน เด็กบางคนอาจหิวมาก ขนมชิ้นเดียวไม่พอกิน ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งอาจอ้วนจนกินไม่ลงอีกแล้ว การแบ่งสันทันส่วนโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของบุคคลย่อมก่อให้เกิดความสูญเปล่าและไม่เป็นธรรม แนวคิดในเรื่องความเสมอภาคจึงเปลี่ยนไป โดยกำหนดให้การศึกษาภาคบังคับเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเปรียบเหมือนขนมให้เด็กทุกคนได้กินเหมือนกัน ส่วนที่ว่าเมื่อรู้รสขนมแล้ว เด็กคนใดอยากกินอีกหรือไม่อยากกิน ก็เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดให้ตามความประสงค์ ในช่วงนี้เองที่ความเสมอภาคทางการศึกษาวิวัฒนาการมาสู่ความเสมอภาคของ "โอกาส" ทางการศึกษา

โดยตัวของมันเองแล้ว ความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษาเป็นเพียง "วิถีทาง" ไปสู่ความเสมอภาคของโอกาสในชีวิตของบุคคล มิใช่เป็นเป้าหมายที่สมบูรณ์ในตนเอง ทั้งนี้ก็เพราะสังคมเปิดโอกาสให้บุคคลประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อยังชีวิตตามแนวทางที่ระบบการศึกษาได้เตรียมมาให้ เช่น จบประถมศึกษาก็จะได้งานประเภทหนึ่ง จบมัธยมศึกษาหรืออาชีวศึกษาก็ได้งานอีกประเภทหนึ่ง จบอุดมศึกษาก็อีกประเภทหนึ่ง การศึกษาจึงเป็น "บันไดคารา" ที่บุคคลจะป็นขึ้นไปเพื่อโอกาสในชีวิต ดังจะเห็นได้ว่าจำนวนผู้เรียนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในแผนฯ 6-8 มีอัตราการเปลี่ยนแปลง (ดูตาราง 1 ประกอบ) โดยมีปริมาณผู้เรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

ตาราง 1 จำนวนผู้เรียนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในแผนฯ 6-8

ระดับการศึกษา	กลุ่มอายุ	แผนพัฒนาฯ ที่ 6	แผนพัฒนาฯ ที่ 7	แผนพัฒนาฯ ที่ 8
ประถมศึกษา	6-11	96.68	99.45	100
มัธยมศึกษาตอนต้น	12-14	36.76	64.46	83.03
มัธยมศึกษาตอนปลาย	15-17	13.87	18.81	29.95
อาชีวศึกษา	15-17	9.91	15.91	23.04
อุดมศึกษา	18-21	8.64	14.50	23.38

(อ้างอิงมาจาก พศิน แดงจวง, 2543, หน้า 85)

กล่าวคือ ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพิ่มจากร้อยละ 36.76 ในแผนพัฒนาฯ ที่ 6 เป็นร้อยละ 83.03 ในแผนพัฒนาฯ ที่ 8 ในระดับอาชีวะ เพิ่มจากร้อยละ 9.91 ในแผนพัฒนาฯ ที่ 6 เป็นร้อยละ 23.04 ในแผนพัฒนาฯ ที่ 8 และระดับอุดมศึกษาเพิ่มจากร้อยละ 8.64 ในแผนพัฒนาฯ ที่ 6 เป็นร้อยละ 23.38 ในแผนพัฒนาฯ ที่ 8 เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นนักเรียนในแต่ละแผนพัฒนาฯ มีโอกาสเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันได้ชี้ให้เห็นกระแสดังกล่าวที่มุ่งเข้าศึกษาต่อสูงขึ้นมีปริมาณเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามโอกาสและความต้องการนี้ก็เป็นของคนเพียงกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและสติปัญญาของเด็กเอื้ออำนวยโอกาสทางการศึกษา ในขณะที่คนอีกเป็นจำนวนมากในสังคมถูกระบบแพ้คัดออกผลักทิ้งออกไปสู่ตลาดแรงงาน ตั้งแต่ระดับประถมและมัธยมศึกษา

ถ้าหากว่าระบบแพ้คัดออกเป็นไปโดยยึดสติปัญญา และความสามารถของเด็กเป็นเกณฑ์ (Meritocracy) แล้ว ปัญหาในเรื่องความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษากงไม่เป็นประเด็นให้ถกเถียงกัน ข้อเท็จจริงก็คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิ่งที่สำคัญที่กำหนดโอกาสของเด็ก มีเด็กที่สติปัญญาดีเป็นจำนวนมากไม่ได้เรียนต่อในชั้นสูงขึ้นไปเพราะขาดทุนทรัพย์ นี่เป็นเพียงข้อเท็จจริงที่ผิวเผิน เพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม มิได้หมายถึงทุนทรัพย์เพียงอย่างเดียว เด็กที่เกิดมาในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่ด้อยกว่า จะต้องเสียเปรียบในหลายด้านเพราะเขาจะมีค่านิยมและความคาดหวังเกี่ยวกับชีวิตอนาคตที่ต่ำกว่าเป็นประการแรก นี่เป็นสิ่งที่นักสังคมวิทยาการศึกษาเรียกว่า ทฤษฎีว่าด้วยค่านิยม ประการต่อไปถ้าหากเด็กจะมีความคาดหวังเกี่ยวกับ

ชีวิตอนาคตที่สูงเท่าเด็กที่อื่นจากสภาพแวดล้อมที่เหนือกว่าตนเอง เด็กคนแรกก็ต้องทุ่มเทกำลังกายและในมากกว่าเด็กคนที่สอง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่เสมอกัน เพราะทุนแต่เริ่มต้นไม่เท่ากัน เปรียบเหมือนนักวิ่งแข่งร้อยเมตรกับสองร้อยเมตร ซึ่งเริ่มออกวิ่งจากคนละจุด แต่เส้นชัยชนะเส้นเดียวกัน ประการสุดท้ายก็คือความไม่เสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา เกิดขึ้นจากความเหลื่อมล้ำในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของเด็กและครอบครัว ทฤษฎีนี้ว่าด้วยวัฒนธรรม การที่เด็กเกิดในครอบครัวที่มีฐานะยากจน เด็กก็มีโอกาสจะเรียนรู้และรับวัฒนธรรมของสังคมได้น้อยกว่า (โดยเฉพาะในสังคมที่ยึดค่านิยมของชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเป็นเกณฑ์) เช่น ไม่มีโทรทัศน์ดู ไม่เคยไปชมพิพิธภัณฑ์ ไม่เคยสัมผัสคอมพิวเตอร์ ไม่เคยนั่งผ้าชั้นไหม ไม่รู้จักวิธีใช้ส้วมชักโครก ฯลฯ ตัวอย่างเหล่านี้อาจเน้นในแง่วัตถุมากเกินไป แต่ในสิ่งที่เป็นนามธรรม โอกาสในการรับวัฒนธรรมก็มีน้อยกว่าเช่นกัน เช่น ไม่มีโอกาสจะหัดเรียนดนตรีหรือฝึกฝนงานอดิเรกที่ขัดเกลาสุนทรียะในรสนิยมขาดเครื่องเล่นที่เสริมสร้างทักษะและบุคลิกภาพ ไม่เคยได้มีอิสระในความคิดของตนเอง ไม่ได้รับการฝึกให้ขบคิด กล่าวโดยส่วนรวมแล้วการที่เด็กได้รับวัฒนธรรมที่ไม่เท่าเทียมเด็กอื่นตั้งแต่แรกเกิดนี้ มีผลกระทบต่อตัวเด็กมาก เพราะค่านิยมและวัฒนธรรมที่โรงเรียนยึดถือเป็นอีกอย่างหนึ่ง และมักจะเป็นอย่างชนชั้นกลาง เด็กจึงเป็นต้องปรับตัว และเรียนรู้มาก เมื่อเข้ามาสู่ระบบโรงเรียน ยิ่งกว่านั้นยังเป็นที่ยอมรับกันด้วยว่าระบบโรงเรียนไม่สามารถลบความแตกต่างอันนี้ ซึ่งเด็กมีติดตัวมาตั้งแต่บ้าน

ถ้าเราจะนำแนวคิดเกี่ยวกับระบบบริหารอย่างง่าย ๆ ที่เรียกว่า Black Box model มาใช้ในการศึกษา โดยถือเอาเด็กเป็นปัจจัยป้อนเข้า (Input) ระบบโรงเรียนเป็นกระบวนการและผู้สำเร็จการศึกษาเป็นผลผลิต (Output) เนื่องจากปัจจัยป้อนเข้ามีลักษณะเหลื่อมล้ำกันมากมาแต่เดิม ตัวกระบวนการซึ่งได้แก่โรงเรียนย่อมมีหน้าที่ลดความแตกต่างของปัจจัยป้อนเข้านั้น เพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพใกล้เคียงกัน นั่นคือ โรงเรียนต้องช่วยชดเชยข้อด้อยของเด็กเสียเปรียบ เรายังไม่สามารถยืนยันได้ว่าระบบโรงเรียนในปัจจุบันได้ทำหน้าที่นี้แล้ว ยิ่งไปกว่านั้นในเมื่อผลการวิจัยแสดงว่าระบบโรงเรียนไม่สามารถลบความแตกต่างทางวัฒนธรรมของเด็กที่เกิดจากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมได้ บทบาทของโรงเรียนก็ยังสับสนมากขึ้น

3. การคาดหวังทางการศึกษา

ความคาดหวังทางการศึกษา ขึ้นอยู่กับโอกาสทางการศึกษาซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวเนื่องกันอยู่ เนื่องจากในระบบการศึกษาของไทยนั้น สถาบันการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับของสังคมนั้นมีจำนวน

จำกัด จึงก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษาขึ้นมา ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนจากคุณภาพของการศึกษาในสถาบันต่าง ๆ ไม่เท่าเทียมกัน (นฤมล บุณนิม, 2529, หน้า 6 และ อมรวิรัช นาคทรพร, 2540, หน้า 73) จึงเป็นไปได้ว่า โอกาสและวิธีการในการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษาของนักเรียนที่ไม่เท่าเทียมกัน น่าจะมีผลกระทบต่อความคาดหวังทางการศึกษาของนักเรียนได้โดยตรง เพราะถ้านักเรียนมองไม่เห็นช่องทางหรือโอกาส หรือเห็นว่าคุณภาพของการศึกษาที่ตนได้รับอยู่ต่ำเกินไปกว่าที่จะช่วยให้เรียนได้สูง ๆ ขึ้นไปได้ ก็จะมีการคาดหวังทางการศึกษาอยู่ในระดับต่ำ ส่วนพวกที่มีโอกาสดีกว่าก็คาดหวังได้สูงกว่า และนอกจากนั้นยังอาจมีนักเรียนบางกลุ่มที่เกือบจะไม่มี ความหวังกับอนาคตทางการศึกษาของตนเองเอาไว้ก่อนเลย

กล่าวได้ว่า ยิ่งนักเรียนมีความคาดหวังทางการศึกษาสูงก็มีแนวโน้มในการบรรลุทางการศึกษาสูงขึ้น และเมื่อบุคคลสามารถบรรลุสถานภาพทางการศึกษาก็จะนำไปสู่การบรรลุสถานภาพทางอาชีพต่อไปซึ่งก็หมายถึงการบรรลุสถานภาพทางสังคมนั่นเอง

ความคาดหวังทางการศึกษาของนักเรียน จำแนกได้เป็น 4 ปัจจัยดังนี้คือ

1. ความคาดหวังทางสังคม เด็กหวังจะได้สิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น ครูผู้สอน เพื่อนหรือสถานที่
2. ความคาดหวังทางด้านการศึกษา นักเรียนคาดหวังโรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนสนุกสนานไม่น่าเบื่อ
3. ความคาดหวังทางด้านอาชีพ พบว่านักเรียนคาดหวังโรงเรียนจะเปิดสอนวิชาชีพที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้
4. ความคาดหวังทางด้านเศรษฐกิจ ความคาดหวังของผู้ปกครอง เด็กจบแล้วสามารถประกอบอาชีพได้

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับความคาดหวังทางการศึกษาของนักเรียนที่ได้นำเสนอในรูปแบบที่อธิบายความสัมพันธ์ในเชิงสาเหตุและผลได้แก่ งานวิจัยของ Reberg และ Westby (1967, หน้า 362-374) โดยได้สร้างตัวแบบในเชิงทฤษฎีที่ครอบคลุมปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความคาดหวังทางการศึกษา และทำการทดสอบตัวแบบที่สร้างขึ้น โดยมีสมมุติฐานดังนี้

1. ระดับอาชีพของบิดา จะมีผลกระทบตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา คือ ถ้าบิดามีอาชีพอยู่ในระดับสูง บุตรจะมีความคาดหวังทางการศึกษาสูง ถ้าบิดามีอาชีพในระดับต่ำ บุตรจะมีระดับความคาดหวังทางการศึกษาต่ำ

2. ระดับการศึกษาของครอบครัว จะมีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา คือ ถ้าระดับการศึกษาของครอบครัวสูง บุตรจะมีความคาดหวังทางการศึกษาสูง ถ้าครอบครัวมีระดับการศึกษาต่ำ บุตรจะมีความคาดหวังทางการศึกษาต่ำด้วย

3. ความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัว มีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา คือ ยิ่งถ้ามีความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัวสูง บุตรจะมีความคาดหวังทางการศึกษาสูง ถ้าความถี่ในการกระตุ้นการศึกษาของครอบครัวต่ำ บุตรจะมีความคาดหวังทางการศึกษาต่ำ

4. ขนาดของครอบครัวมีผลกระทบในทางตรงกันข้ามกับความคาดหวังทางการศึกษา คือ มีขนาดของครอบครัวใหญ่ขึ้น ความคาดหวังทางการศึกษาของบุตรจะลดลง และถ้าขนาดของครอบครัวเล็กลงความคาดหวังทางการศึกษาของบุตรจะสูงขึ้น

5. การศึกษาของบิดามีผลกระทบทางตรงต่อระดับอาชีพของบิดา คือ ถ้าบิดามีระดับการศึกษาสูง จะทำให้บิดามีอาชีพในระดับสูง ถ้าบิดามีระดับการศึกษาต่ำ จะทำให้บิดามีอาชีพในระดับต่ำด้วย

6. การศึกษาของบิดามีผลกระทบในทางตรงกันข้ามกับขนาดของครอบครัว คือ ถ้าบิดามีการศึกษาในระดับสูง จะมีขนาดของครอบครัวเล็กลง ถ้าบิดามีการศึกษาในระดับสูง จะมีขนาดของครอบครัวเล็กลงถ้าบิดามีระดับการศึกษาต่ำ จะมีครอบครัวขนาดใหญ่

7. อาชีพของบิดามีผลกระทบในทางตรงกันข้ามกับขนาดของครอบครัว คือ ถ้าบิดามีอาชีพในระดับสูง จะมีครอบครัวขนาดเล็ก ถ้าบิดามีอาชีพในระดับต่ำ จะมีขนาดของครอบครัวใหญ่

8. การศึกษาของบิดามีผลกระทบทางตรงต่อความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัว คือ ถ้าบิดามีการศึกษาในระดับสูงก็จะมีความถี่ในการกระตุ้นการศึกษาสูง ถ้าบิดามีการศึกษาในระดับต่ำ ก็จะมีความถี่ในการกระตุ้นการศึกษาต่ำ

9. อาชีพของบิดามีผลกระทบทางตรงต่อความถี่ ในการกระตุ้นการศึกษาของครอบครัว คือ ถ้าบิดามีอาชีพอยู่ในระดับสูง จะมีความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาสูง ถ้าบิดามีอาชีพอยู่ในระดับต่ำ จะมีความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาต่ำ

10. ขนาดของครอบครัวมีผลกระทบในทางตรงกันข้ามกับความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัว คือ ถ้าครอบครัวมีขนาดใหญ่ ความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัวจะลดลง ถ้าครอบครัวมีขนาดเล็ก ความถี่ในการกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัวจะสูงขึ้น

Alexander และ Eckland (อ้างใน นฤมล บุณนิม, 2529) ได้ทำการศึกษากับองค์ประกอบต่าง ๆ ในขบวนการบรรลุทางการศึกษาในโรงเรียนมัธยม ตัวแปรที่ศึกษาประกอบด้วย สถานภาพภูมิหลังของครอบครัว (Family background status) ได้แก่ การศึกษาของบิดา การศึกษาของมารดา อาชีพของบิดา และดัชนีการครอบครอง (Acquisition index) ความถนัดทางการศึกษา (Academic aptitude) แผนการศึกษาของเพื่อน ระดับการเรียนรู้ในชั้นเมื่ออยู่ปี 2 และปีที่ 4 หลักสูตรของนักเรียนในปีที่ 2 และปีที่ 4 ผู้ที่มีอิทธิพลต่อนักเรียน ประกอบด้วย ครอบครัวและครู ความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของตนเอง ความคาดหวังทางการศึกษา การบรรลุทางการศึกษาและปรับทของนักเรียน จากตัวแปรดังกล่าวได้สร้างเป็นตัวแทนเชิงสาเหตุและผล แล้วทำการทดสอบตัวแทนโดยใช้การวิเคราะห์วิถีข้อมูลที่ใช้ทดสอบ ได้จากการเก็บข้อมูลแบบระยะยาว (Longitudinal data) โดยใช้ตัวอย่างจากนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของรัฐ ในปี 1995 และติดตามข้อมูลอีกครั้งในปี 1970 ได้จำนวนตัวอย่างทั้งหมด 2,077 คน เป็นเพศหญิง 1,130 คน เพศชาย 947 คน เมื่อทำการทดสอบตัวแทนเต็มรูปแบบแล้วค้นคว้าวิธีที่ไม่มีนัยสำคัญออกไปพบว่า วิธีที่มีนัยสำคัญกับความคาดหวังทางการศึกษา ประกอบด้วย

1. เพศ มีผลกระทบในทางตรงกันข้ามต่อความคาดหวังทางการศึกษา
2. สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม มีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา
3. ความถนัดทางการศึกษา มีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา
4. หลักสูตรของนักเรียนชั้นปีที่ 2 มีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา
5. แผนการศึกษาของเพื่อน มีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา
7. การกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัว มีผลกระทบทางตรงต่อความคาดหวังทางการศึกษา

เมื่อเปรียบเทียบผลกระทบของตัวแปรทั้ง 6 พบว่า แผนการศึกษาของเพื่อน มีผลกระทบต่อความคาดหวังทางการศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ การกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัว และ

หลักสูตรของนักเรียนในชั้นปีที่ 2 โดยตัวแปรทั้ง 6 ตัว สามารถอธิบายความแปรผันในความคาดหวังทางการศึกษาได้ร้อยละ 45.60 นอกจากนั้นยังพบว่า การกระตุ้นทางการศึกษาของครู ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติกับความคาดหวังทางการศึกษา และค่าสัมประสิทธิ์เชิงวิถีที่ปรากฏออกมาก็เป็นไปในทางตรงกันข้าม

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของครอบครัวและเพื่อนที่มีต่อแผนการศึกษาต่อของนักเรียนที่ทำการศึกษาโดย Kandel และ Lesser (อ้างใน สวัสดิ์ อินแถลง 2535) ในการศึกษาทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามถามจากนักเรียนมัธยม 2,327 คน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

การกระตุ้นทางการศึกษาของมารดาและแผนการศึกษาของเพื่อนที่ดีที่สุดในโรงเรียน มีความสัมพันธ์กับความคาดหวังทางการศึกษา นอกจากนั้นยังพบว่า การกระตุ้นทางการศึกษาของครอบครัว มีผลกระทบต่อความคาดหวังทางการศึกษามากกว่าแผนการศึกษาของเพื่อน

4. จิตวิทยาการเรียนรู้

ในส่วนนี้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ

1. ความหมายของการเรียนรู้
2. หลักการเรียนรู้
3. กระบวนการเรียนรู้ และ
4. ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ความหมายของการเรียนรู้

สัตว์โลกจะเริ่มมีการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายเพื่อหลบภัย เพื่อหาอาหาร เพื่อการป้องกันตัวและเพื่อสนองความต้องการของตนเองโดยเฉพาะมนุษย์จะมีรูปแบบของการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบกว่าสัตว์เดรัจฉานทั่ว ๆ ไป เนื่องจากมนุษย์ที่มีสมองดีกว่า ที่สามารถคิดพิจารณาและสร้างสรรค์มากกว่าสัตว์อื่น ๆ จากความแตกต่างและความพิสดารนี้เองที่ทำให้ต้องมีการศึกษาพิจารณาและสร้างสรรค์มากกว่าสัตว์อื่น ๆ มีอะไรเป็นองค์ประกอบให้การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นดังที่นักจิตวิทยาได้ให้คำจำกัดความของ “การเรียนรู้” ของมนุษย์ไว้หลากหลาย ดังนี้

Cropley (อ้างใน พศิน แดงจวง 2537) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การจัดลำดับเนื้อหา กิจกรรมใหม่ทางจิตวิทยาอันเนื่องมาจากผลของประสบการณ์

Kimble (อ้างใน ประสาท อิศรปรีดา, 2523) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือการเปลี่ยนแปลง ศักยภาพแห่งพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหรือปฏิบัติที่ได้รับการเสริมแรง

Bigge (อ้างใน พศิน แดงจวง, 2537) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการสัมพันธ์ที่มนุษย์ ได้รับและพัฒนาขึ้นเป็นความรู้ใหม่หรือเปลี่ยนแปลงความรู้เก่า ๆ

Smith (อ้างใน พศิน แดงจวง, 2537) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนได้ดำเนินการเองโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเป็นข้อมูล ทักษะ เกิดเจตคติใหม่ เกิดความเข้าใจแล้วเกิดค่านิยมใหม่ ๆ ขึ้น โดยปกติแล้วผลของการเรียนรู้จะกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมในตัวผู้นั้น

Tyler และ Leagans (อ้างใน พศิน แดงจวง, 2537) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ เหมือนกันว่าการเรียนรู้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ได้รับพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมา จากการฝึกหรือประสบการณ์

Rogers (อ้างใน พศิน แดงจวง, 2537) กล่าวว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นเนื่องจากผู้เรียนเกิดความ สนใจ อยากรู้ อยากเห็นโดยการลงมือปฏิบัติหรือเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งด้วยความ สัมผัสใจ

เอนกกุล กริแสง (ม.ป.ป.) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่อินทรีย์ตอบสนองต่อ สิ่งเร้าเป็นกระบวนการปรับปรุงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ

ชม ภูมิภาค (2526) กล่าวว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตซึ่งมิได้ควบคุม จากการสืบทอดของกรรมพันธุ์ อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงในความเห็น พฤติกรรมการรับรู้ การ จูงใจหรือการผสมกันของสิ่งเหล่านี้

รหัน แดงจวง (2531) ได้ศึกษาหาความหมายของการเรียนรู้ และได้สรุปว่า นักจิตวิทยา การศึกษาที่มีความเห็นแตกแยกกันในจุดเกิดการเรียนรู้ แต่ในส่วนของผลการเรียนรู้นั้นนักจิตวิทยา ยอมรับว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในตัวผู้กระทำหรือผู้เรียน กล่าวโดยสรุปก็คือ นักจิตวิทยาถือว่าถึงจุดกำเนิดการเรียนรู้ว่ามาจาก 2 แหล่ง คือ

1. การเรียนรู้ที่เกิดจากแรงเสริมหรือสิ่งเร้าจากภายนอก (Extrinsic motivation) ซึ่งผลักดันให้ผู้เรียนกระทำกิจกรรม ฝึกปฏิบัติจนได้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ที่ผู้เรียนนำไปเป็นค่านิยม ความเชื่อ ใหม่เพื่อตัดสินใจแสดงออกเชิงพฤติกรรมเชิงความคิดในโอกาสที่อำนวยให้ต่อไป

2. การเรียนรู้เกิดจากแรงกระตุ้น ความต้องการภายในตัวบุคคลเอง (Intrinsic motivation) เนื่องจากมนุษย์มีความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) จึงได้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเอง (Self-actualization)

ในความคิดของ Kulick (อ้างใน พทิน แดงจวง 2537) การเรียนรู้ไม่ว่าจะมีแหล่งกำเนิดจากสถาบันหรือการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Institutional or independent learning) เป็นสิ่งสำคัญยิ่งนักในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ผลจากการเรียนรู้ทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต พฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ความศรัทธาความเชื่อถือ ความหวาดกลัว การปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของสังคม ล้วนแต่เป็นผลมาจากการเรียนรู้ทั้งสิ้น

นักจิตวิทยามีความเชื่อว่ามนุษย์เรียนรู้ตั้งแต่ในครรภ์มารดา และจะเรียนรู้เรื่อยไปตลอดชีวิตเด็กแรกเกิดเมื่ออายุได้ 2-3 วัน จะเริ่มเรียนรู้แล้วว่า การร้องไห้จะเรียกให้มารดาเข้ามาหาให้อาหาร ให้ความอบอุ่น ให้ความรัก เมื่อโตขึ้นมีอายุประมาณ 1 ขวบ เด็กก็จะรู้จักสิ่งของเพิ่มขึ้นหลายอย่าง รู้จักควบคุมกล้ามเนื้อมือและเท้าได้บ้าง ทำให้หัดเดินได้ รู้จักฟังเสียงพูดของคนและหัดพูดตามเสียงที่ได้ยิน เมื่ออายุได้ 3-4 ขวบ ก็จะเข้าโรงเรียนซึ่งก็จะเรียนรู้หลายอย่าง เช่น ระเบียบแบบแผนบางประการของโรงเรียนและสังคม สามารถสร้างนิสัยทักษะ และความสามารถบางประการที่ช่วยให้เป็นสมาชิกที่ดีของหมู่คณะ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า แม้เราจะเข้าใจกันว่า การเรียนรู้มีความหมายว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ หรือการที่ได้พบปะกัน ผ่านเหตุการณ์นั้น ๆ ทางระบบสัมผัสทั้ง 5” ก็ตาม แต่มนุษย์จะเลือกใช้ผลของการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับแต่ละบริบท และองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น แม้ว่ามันศึกษารุ่นพี่จะเรียนรู้ว่าการรับน้องใหม่โดยวิธีพาให้ขึ้นครูเป็นการเสี่ยงต่อการได้รับเชื้อเอชไอวีก็ตาม แต่มันก็ยังคงดำเนินการให้น้องต้องผ่านกระบวนการดังกล่าว หรือ ทั้ง ๆ ที่มีประสบการณ์ว่า การเขม่นกันในกลุ่มนักศึกษาต่างคณะจะเป็นสาเหตุของการทำร้ายร่างกายกัน (เนื่องจากมีกิจกรรมประเพณีนี้ทุกปี) แต่การเขม่นกันก็ยังเกิดขึ้น และการทำร้ายร่างกายก็เกิดขึ้นทุกปี

จากประเด็นดังกล่าว น่าจะได้มีการวิเคราะห์กันว่าจริง ๆ แล้ว การเรียนรู้น่าจะมีระดับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น เปลี่ยนแปลงในเชิงของระบบการคิด ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Belief) ความตระหนัก (Awareness) กล่าวคือ หากการเรียนรู้ตกอยู่เพียงระดับการคิด พฤติกรรมที่

แสดงออกก็คงเป็นเพียงตอบได้หรือให้เหตุผลได้ แต่ยังไม่ถึงระดับของการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ความเชื่อถือความตระหนัก ซึ่งเป็นระดับความรู้ที่ควบคุมพฤติกรรมการแสดงออกเชิงรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม พทิน แดงจวง (2537) ตั้งข้อสังเกตว่าการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจภายใน ที่ผู้เรียนรู้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้จะมีระดับการเรียนรู้ถึงระดับสูงถึงระดับการเปลี่ยนแปลงค่านิยม และความเชื่อ มากกว่าการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจภายนอก ไม่มีส่วนร่วม หรือเป็นการเรียนรู้แบบ ฝ้ายรับ (Passive learning) เช่น ประชาชนเรียนรู้ว่าการขับขีเร็วเกิน 90 กิโลเมตร/ชั่วโมง ผิดกฎหมาย จะถูกตำรวจจับ เสียค่าปรับ ประชาชนก็จะขับไม่เกิน 90 กิโลเมตร/ชั่วโมง ต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่เมื่อใดที่ได้รับสัญญาณจากเพื่อนร่วมเดินทางว่าไม่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจคอยจับความเร็ว ประชาชนก็จะขับเกิน 90 กิโลเมตร ต่อชั่วโมงทันที ตรงกันข้ามกับสภาพที่เด็กนักเรียนมีความ ใฝ่ฝันว่าจะสอบเทียบและเข้ามหาวิทยาลัยให้ได้ นักเรียนผู้นั้นจะศึกษาถึงวิธีการเตรียมตัว จากนั้นก็ ไปสร้างกฎของตัวเอง เช่น ต้องอ่านหนังสือมาก ๆ ตั้งแต่เช้า เช้าฟังรุ่นพี่ติว หรือเรียนเสริม และ ออกกำลังกาย ทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้ปกครอง เพื่อน และครู จึงอาจสรุปได้ว่า พฤติกรรมที่แสดง ออกที่เรียนรู้ขึ้นเนื่องมาจากแรงจูงใจภายในและภายนอกที่มีความแตกต่างกัน